

MIODRAG BULATOVIĆ – INSEKTI

O da bi se dobro izmjerili jadi moji, i zajedno se nevolja moja metnula na mjerila.

Pretegla bi pijesak morski; za to mi i riječi nedostaje.

Jer su strijele svemogućega u meni, otrov njihov ispija mi duh, strahote božije udaraju na me.

Knjiga o Jovu, gl. 6

IGRA SUDBINE PUTEM

Pre svega morali su se za trenutak zaustaviti kako bi propustili onu bakicu, onu Ljubicu. To shvati prvo Aćim, zatim Petar, pa tek tada Nikifor. Sima je tada bio negde nasred povorke. Milan, onaj bledoliki slikar s bradicom, što je nosio pod pazuhom blok sa slikama, nije morao da se sklanja, jer je išao pored gomile: bio je malo udaljen, i to naročito kako bi pod okom imao sve, kao da je na nekoj visini.

Aćim prvi stade. U tom momentu Ananije nešto smrsi Nikiforu i izgubi se. Milan malo podiže glavu i strogo odmeri pometnju i stisku. Nikifor se ukipi tek kad Aćim pođe.

Milan stade da žmirka okom, da tako obuhvati skupinu.

Ananije je gledao golubove koji su se nadletali ispod oblaka i trudio se da odmah sastavi pesmu o njima.

Da se nisu zaustavili, naročito Aćim i Nikifor, pregazili bi Ljubicu. Ona je išla. A bila je mala i seda, gotovo kao utvara. Aćimov potiljak nalazio se tik uz mrtvačeve tabane.

Još u stvari ne behu ljudski ni pošli, kadli se starica krenu i šmugne ispod leša. Jedino je od nje bila dronjavija neka sredovečna žena koju niko, pa čak ni Ananije, nije poznavao. Nepoznata žena bila je posle Sime najduža, da su se ljudi čudili.

Ljubica ispod leša izađe veselija. Uzalud je za trenutak stajala pod sandukom: nije ga mogla dohvatiti, mada je pružala ruke. Pod mrtvacem bila je čudno zgrčena i iskrivljena, tako da je sličila na insekta. Aćim je iskosa pogleda i nastavi hod.

Golubovi su ih pratili ćutke. Aćima je boleo potiljak. Ljubica se sakri iza nećijih leđa, izgleda da su bila ženska, jer su se širila od vrata prema petama. Ljudi su je gledali i čudili joj se. Začudi se čak i stari Raša koji se nikad ničemu nije čudio. Stari Raša se zgleda sa Simom. Stari Raša reče:

— Zavukao joj se neki đavo pod kožu.

— Žali ga — reče Sima.

— Da ga žali, plakala bi — reče stari Raša.

Stari Raša i Sima išli su barabar. Sima je bio viši od svih za glavu, pa čak i za dve. Njeno lice bilo je sitno, zbrčkano i izgrebano. Stari Raša je gledao iznad mrtvaca. Kroz šeširić probijali su joj se beli pramenovi. Sima se saginjao starom Raši, šapućući mu. Ona je nosila u rukama Fotijevu knjižicu i sliku. Stari Raša zapita Simu što se stalno krije i protrčava ispod leša. Sima reče da je ožalošćena. Stari Raša na glas odgovori da je šašavija čak i od Ananija. Sima reče:

— Bio bi to divan par.

— Ne bi, dosadio bi joj pesmama.

Povorka opet pođe. Kovčeg je bio obojen. Sunca nigde nije bilo, tako da se moglo pomisliti da nije ni postojalo. Kovčeg je bio kratak, kao da nije pravljen za mrtvaca, već za Aćima ili Ljubicu.

Ona se obrete ispred Sime. Oblaci su bili gusti i puni i ništa ih, pa ni sam vetar, nije moglo krenuti. Njene oči bile su okrugle i male. Preko njih se prevlačila plavičasta skrama starosti. Ispred nje išla su deca, dečak i tri devojčice, i nosili vence. Venci su bili zeleni, mada je još vladala jesen. Videlo se da su daske od čamovine. Sa drveća je padalo lišće: list se prvo otkidao, zatim je leteo kosimice i porebarke kao hartija, i najzad se lagano spuštao na zemlju. Deca su bila mršava i bleđa.

Kad su prošle nedelje sahranjivali starog generala u penziji, sveta je bilo više: lepo obučenih i uniformisanih ljudi, žena i baba, staraca i dečaka. Jednom rečju: pola grada; povorka nije išla brzo kao danas, no se zaustavljala na uglovima, na raskrsnicama pogotovu. Pop Cvetko je išao ispred generalovog sanduka i pevao i mahao kandilom oko sebe kao da tera leptirove.

Ljubica je išla lagano i gledala u kovčeg. Gledali su je kako nosi Fotijevu knjižicu i sliku. U očima joj je bleštalo nešto nalik na suze. Kovčeg generala Šijakovića bio je politiran i okićen svilom, resama i cvećem. Sanduk koji su nosili Aćim i Nikifor sa još dvojicom bio je sklepan od starih dasaka: to se jasno videlo, jer čamovina nije svuda podjednako primila boju.

— Misliš da bi joj dosadio pesmama?

— Mislim. Več je dosadio celom svetu.

— Da, da, čudan čovek taj naš nesrećni Ananije.

— Kažu kako svuda priča da je najveći srpski pesnik.

— Da, da, vrlo je čudan, nesrećnik.

Ljubica je bila bleđa. Išla je za Nikiforom i govorila mu kako je smrt strašna. Ananije joj se pridruži. Ona pusti iz sebe neki čudan zvuk, sličan cviljenju, i šmugnu ispod leša. Milan to spazi i pogladi bradicu. Požele da naslika staricu pod lešom. On joj reče da smrt nije strašna. Ljubica zadrhta. Ananije reče da se smrti ne treba bojati jer ona ne boli. Ljubica ga pogleda odozdo. Ananije reče značajno:

— Ničega se ne boj. Samo se ti mene drži.

Stari Raša vide kako Ljubica viri ispod Ananijevog skuta.

— Kažem ti, bio bi to divan par — reče Sima.

— Bi, da nije ćopav i šašav, nesrećnik.

Povorka zaobiđe spomenik. Ljubica otrča s Ananijem na začelje i tamo izjavi da zna ko je krivac za Fotijevu smrt. Ona reče da je najviše kriv Aćim, a zatim Nikifor i Sima. Ananije reče:

— Da čuo sam da nisu hteli da mu daju penziju.

Aćim šapnu Nikiforu da se umorio. Nikifor pogleda Simu.

Sima pogleda preda se. Ljubica izjavi da je Fotije bio najveći srpski pesnik. Ljubica i Sima okrenuše se i videše: ulicom je bežao Ananije; vukao je za sobom osušenu nogu, pomažući se štakom. Osvrtao se često ne bi li video motre li na njega; pre no što zamače za ugao, pade. Ljubica ga zovnu. Ananije se dizao. Ljubica ga opet zovnu. Sima reče:

— Pusti ga neka beži. Doći će i na njega red.

— Da ga nije ko uvredio?

Oblak se dizao i spuštao iznad sanduka kao kišobran.

Do groblja su mogli i Albanskom, ali Aćim udari Grobljanskom ulicom. Ljudi su ih gledali. Neki su virili iz svojih radnjica, a neki su stajali na ulicama. Iza ugla povorku dočeka vetar i skide Aćimu šešir s lobanje.

Ljubica je razgovarala sa Simom o Ananijevom bekstvu. Sima je tvrdio da je Ananije pobegao zato što ga je neko uvredio, a Ljubica da je zaboravio nešto da ukrade.

Aćimovo lice se iskrivi. A bilo je okruglo i crveno. Ljubica zapita Simu da li se slaže da je Fotije najveći srpski pesnik. Sima reče da je Ananije poznati kleptomani, ali da ne veruje da mu je baš danas na um palo baš to.

Aćimov šešir jurio je ulicom. Za njime se dizala prašina s opalim lišćem. Šešir se okretao kao kotur. Sima je gledao kako postaje manji.

Oblak je nadolazio kao voda. Aćimova glava bila je gola. Ljubica reče Simi da danas nema više prijatelja kao nekad. Šešir se primicao uglu. Ljudi su se iščuđavali što za njim niko ne trči niti daje bilo kakav znak.

Aćimova glava bila je dugoljasta i glatka kao školjka. Vetar dokopa šešir i zavitla ga preko ograde u groblje. S jasenova je opadalo lišće. Ljubica ugleda humku iskopane zemlje i reče:

— Nema smisla što ga sahranjujemo kao nehrišćanina.

Povorka umile u groblje. Aćim i Nikifor naglo spustiše teret na iskopanu zemlju, te se Fotije prevrnu u sanduku.

DUBOKO SMO DIRNUTI

Spustiše sanduk. Milan se obrete nad rakom koja je zjapila u ljude. Iz iskopane zemlje virile su gotovo sagnjile cevanice, upravo razdrešeni čvorovi kostiju. Lobanja je bila krampom raspolučena pri kopanju ili vađenju, tako da je gledala samo jednom očnom dupljom. U vilicama nije imala ničeg sem zemlje, lišća i peska.

Milan je držao vrh bradice palcem i kažiprstom.

Kraj njegovih nogu crnelo se parče daske. Aćim okom potraži šešir, zatim maramicom obrisa znoj sa čela. Aćim je gledao u zemlju a šešir je ležao zaglavljen između groba i ograde. Ljubica se pobode uz Aćima. Aćim nastavi:

— Smrt je danas otela jednog od najvećih naših boraca, stvaralaca i mislilaca. Od danas ćemo se sami boriti za velike ideale čovečanstva.

Nebo se gibalo nad krovovima. I činilo se da će svakog časa pasti i sve saterati u raku. Neke ptice čučale su na ogradi i gledale gungulu. Mirovale su, kao da nemaju krila. Aćim je maramicom pipao čelo i sa strahom gledao u sanduk; očekivao je da se prevrne i da pukne bruka. Sima donese poklopac i stavi ga na sanduk.

Grobovi su bili poređani kao leševi. Stari Raša gledao je iznad raka i video krstove. Bilo ih je toliko da ih nije mogao izbrojati. Svi su bili različiti, neki gvozdeni i crni, a neki od najobičnijeg drveta, neki mali i zarasli u travu, a neki sasvim izbočeni. Mrštila su se s njih imena, datumi i godine, rđa je najedala slova, mahovina je osvajala prekrštene palice.

Ljubica je šaputala Nikiforu kako poklopac treba dići da bi mrtvac svet mogao poslednji put videti. Nikifor se žestio na njene reči, govoreći kako poklopac mora tako ostati, jer se već oseća vonj. Ona mu se sakri pod skut kaputa i reče da je Fotije bio veći pesnik od njega. Nikifor reče:

— Istorija će dati svakome svoje.

Sima dodade da se već zna ko je najveći, ali da tom razgovoru nije sad mesto. Ljubica pokaza Fotijevu knjižicu i sliku. Sima zaigra prstima po prsluku.

Pet ili šest koraka ulevo od sanduka nicala je ograda s čipkama bodljikave žice, u stvari najobičniji plot, samo malo ofarban. S one strane ograde počinjalo je neko drugo groblje: bilo je čudno: prostrano kao i ovo pravoslavno, srpsko, po rubovima zaraslo u travu i korov; iz samih glava nicali su stubovi od mermera.

Milan je u rukama držao blok sa crtežima. Negde su se videli venci a negde nije bilo ni mramora, nego najobičniji papirni venci ili oni od zadocnelog jesenjeg cveća i gorobilja. Cvetovi su visili, s krunama okrenutim nadole, latice su se s njih same otkidale i padale.

Aćim je gledao ptice. Nisu se plašile gomile ni žagorenja, niti pak iznenadnih ženskih jauka. Ptice su bile krupne, kafeno-smeđeg perja i trome. Čitavo jato okamenjeno na ogradi. Pomisli na Fotija, jer mu je Ljubica pod nos podnosila njegovu knjižicu i sliku. I na slici je bio mali, uskih ramena i snužden: činilo se da će iz njegovih očnih duplji, napunjenih plavim vidom i trepavicama, grunuti suze. Glava mu je bila spljoštenih slepoočnica i duga, s jedva vidljivim izrezom usta i nozdrva. Na lobanji je nosio šešir ispod koga su štrčali beli pramenovi.

Aćimovom šeširu primicalo se dete. Aćim u sebi opsova Fotija i, pogledavši Nikifora, presta da misli o grobu i sanduku. Zatim spazi Simu kako prilazi Milanu. Sima ga zapita:

— Želiš nešto da naslikaš?

Mladić se uhvati za bradicu, prižmiri na oba oka i odgovori tiho:

— Želim da naslikam smrt.

— Onda moraš često biti na groblju.

— Nema dana kad nisam ovde — reče Milan.

— Pravilno, druže, pravilno — reče Sima.

Aćim ih izgubi iz vida. Ptice su gledale s ograde. Aćim pomisli na Fotija tek kad se veliki insekt, neki tvrdokrilac crveno-ljubičastog oklopa na leđima, zavuče pod sanduk. Aćim se prepade da se nešto ne dogodi, požele da vidi svoj šešir i nastavi:

— Nas umetnike život ne štedi, a i ljudi se ponašaju prema nama tiranski, ne znajući da smo njihova esencija. A naš pokojnik nije mogao da se odupre životu i podlegao mu je pre vremena.

— Ni vi, njegovi drugovi, niste hteli da mu pomognete! — povika Ljubica. — Gledali ste kako gladije i nije vas se ništa ticalo.

Aćim produži.

— Nije dobio penziju zato što mu ti, Aćime, nisi hteo da potpišeš ...

Iznad sanduka drhtao je hladni Aćimov glas:

— A za nas stvaraoce, umetnike i mislioce, ne bi trebalo da važe zakoni. Nama treba sve dozvoliti, jer mi, jer samo mi predstavljamo i državu i njenu kulturu i njen narod, i njenu diku i ponos, i što je još najbitnije, mi predstavljamo prapočetak sveta i njegov završetak. S nama je počela zemlja svoje obrtanje i s nama će ga završiti. Ali tragika sveta je u tome što nas obični ljudi ne razumeju i progone. Sede u svojim gnjilim gnezdima, uljuljkuju se malograđanskim maštanjima, a mi, a mi mučenici i jadnici, mislimo o sudbini čovečanstva i najobičnijih trava, mislimo o ljubavi ptičjih jata i sudbinama ljubičica. I što je najčudnije, mislimo o sudbinama baš tih ljudi koji nas progone.

Prvo Sima i Nikifor spaziše Ananija. U tom trenutku su nešto govorili. Gestikulisali su rukama, dizali obrve, bečili se i mrštili. Ananije je išao.

Sa Siminog mršavog lica nije silazio strah. Nikiforovi upali obrazi odavali su večitu potištenost. Ljubica je išla k njima. Male i okrugle usne bile su joj zavezane u grč. Pre no što stiže do Sime i Nikifora, neko joj prepreči put i nje nestade. Stari Raša joj priđe i kaza da se slaže da je Fotije najveći srpski pesnik, iako nije čitao njegove neobjavljene rukopise.

Ona mu reče nešto strogo. I Nikifor je izgubi iz vida.

Oblaci su sličili na zgužvanu kučinu. Na Ananijevu šaku pade kap kiše. On je bio omalen, nešto veći od Aćima i ozbiljnog lica. Na sebi je imao pohaban mantil i šešir. Išao je ni brzo ni sporo, već sakato. U očima je imao nešto crno i nepojmljivo, u pogledu nemir i uzrujanost. Bio je zbunjen i sed oko slepoočnica. Iz njegovih džepova virile su neke hartije, već obršćene i umašćene. Nikifor je znao da su to poeme i drame u stihovima.

Ljubica je razgovarala sa starim Rašom. On ju je tapšao po ramenu. Ljubica ga je gledala odozdo. On joj reče da će razmisliti. Ona izjavi da će se potruditi da pronađe najkrivljeg.

Tada Ananije priđe Simi i Nikiforu. Bio je bleđi no obično. Gomila je slušala Aćima. On je podizao ruku, katkad i obe, i pretio kažiprstom. Množinu ljudi i žena, i to obično starijih, zabrinjavale su njegove reči. Tiho su šaputali i uvređeno mahali glavom. Ananije je stajao kraj Nikifora. Stari Raša slušao je Aćima.

— Zašto si malopre bežao? — reče Ljubica.

— Nisam bežao — odgovori Ananije.

- Ja sam te videla — reče Ljubica.
- Da te nije ko uvredio? — zapita Sima.
- Ja ipak nisam bežao — reče Ananije.
- Pa šta si onda radio? — zapita Ljubica.
- Nisam ... bežao ...
- A zašto si napustio povorku?
- Bio sam zaboravio naočare i svesku s pesmama.

Zemlja se osipala sa gomile i sipila u raku. Ananije je bio malo pognut i ozbiljan. Nikifor i Sima razgovarali su o vremenu. I drugi su stalno zagledali oblake nad Zemunom. Od Zemuna je uvek dolazila kiša.

Ljubica je bila ljuta i male oči nemoćno su joj sevale. Sima reče Nikiforu da će ih kiša zateći na groblju ako ne požure sa sahranom. Još jedna kap pade na Ananijevu šaku. Vrat mu je stezala kragna od kaučuka. Ljubica mu reče:

- Sram te bilo! Večito si mu se izdavao za prijatelja i donosio pesme da ti ih popravlja, a danas pobeže sa sahrane.
- Nisam pobegao. Bio sam zaboravio svesku sa stihovima.
- A zar danas možeš o tome da misliš?
- Hoću da opišem onaj trenutak kad ga budemo spuštali u zemlju. Sve moje pesme su mračne.
- I smrt svoga prijatelja za to koristiš? — reče Ljubica.
- Isto bi on to radio da sam ja umro — reče Ananije i mala sen stida osu se njegovim obrazima.

Stari Raša vide kako Ljubica obigra kovčeg. Aćim je govorio:

- U našim ranjenim srcima večito će svetleti njegov tragični lik ...

Oko kovčega bilo je mnogo sveta, stotinak žena i nešto više muškaraca. Neki su bili u uniformama a neki u običnim odelima ili u crnini. Fotograf izbi iza ugla i obigra gomilu. Stari Raša, Nikifor i Ananije zauzeše pozu. Fotograf se uputi sanduku. Bio je to neki mladić s bereom na glavi. Kad upravi kameru prema raci, Aćim napravi na licu grč, namršti se i odmače hartije s govorom. Niko ni reči ne progovori dok aparat ne škljocnu: lica su bila mirna i naročito nasmešena za slikanje; svaki je želeo da ostane s izrazom koji je najviše voleo pred svojim ogledalom.

Sijaset ruku bilo je nadneto iznad rake koja se crnela kao sumrak. Ananije potrča prema fotografu. Aćim je čitao sa hartije:

— Na zemlji će zavladatai blagodet i sveopšta sreća tek kad pesnici i umetnici uopšte budu imali prava da čine šta hoće. Jer mi gospodarimo svetom, iako nas progone sitne duše, zakoni i države. I kada naše pesme jednoga dana osvoje svet, nastaće sveopšta sreća, mir i bratstvo među ljudima svih rasa, krvi i boja. I sve će tada postati poezija. I budući naraštaji setiće se s tugom i bolom našeg vremena, našeg pokojnika, čija je sudbina uzidana u budući i velepni hram umetnosti ...

Neko iz gomile povika:

— To vreme nikada neće doći. Slobodno se ne nadajte!

— Hoće, doći će to vreme i to uskoro! — povika Sima.

Jedan tromi tvrdokrilac zavuče se pod sanduk.

Ipak se nešto dogodi.

Jedan tromi tvrdokrilac.

Zatim dva.

Dva troma tvrdokrilca.
IGRA SANDUKA I TAME

Fotije se opruži u sanduku. Noge su ga bolele, te ih je morao lagano istezati. Činilo mu se da je pod zemljom. Aćim je govorio kako umetnici svih zemalja treba da se dignu na bunu i da se bore za svoja prava.

Fotograf je zaobilazio Ananija, koji je stalno zauzimao pozu: pokušavao je da se nasmeši, ali se osmeh nije lako lepio na njegove tanke i duge usne; želeći da se nasmeje iskretao je glavu malo u stranu, tada mu je lice postajalo još tužnije i oglodanije. Nikifor je očekivao da se podigne poklopac sanduka.

Unutra je bilo mračno tako da nije mogao videti svoje ruke koje je držao ispred očiju. Ljubica je šaputala Simi pretnju.

Fotije je mirovao. Zemlja na kojoj je ležao sanduk bila je vlažna i meka i mirisala je. Bol mu se skupljao u čašicama kolena: tu je prskao, čvorovi kolena pucali su i bol se razlivao po udovima. Izgledalo mu je da se daske sanduka raspadaju od jačine njegovog bola i da se opet, kad udahne vazduh, sastavljaju. Učini mu se da zamirisa tamjan kao jutros u mrtvačnici. Preležao je u njoj ceo dan, upravo otkad je Ljubica ušla pred sandukom kad su ga uneli, pa dok se vratio sa Nikiforom i Aćimom da ga iznesu. U njoj je bilo hladnije i memljivije no u sanduku. Golicao mu je nozdrve sladunjavi miris lešina. Zidovi

su bili nagnuti, te mu se činilo da će se sručiti na njega. Video ih je kroz rupice na pokrovu. Upravo, video je samo dva duvara i ugao koji su pravili naslanjajući se jedan drugom na ramena. Vijorila se mrežica paučine, iako se nije osećao vetar.

Aćim je čitao svoj govor iz početka. Fotograf je prolazio ćutke. Ananije je bio podbočen uz sanduk. Fotograf se za to vreme svađao sa Simom i Nikiforom. On im reče da neće da ih slika. Sima se naljuti i reče mu da je najobičniji čovek i da s njim ne treba ni razgovarati.

A dok su ga unosili u mrtvačnicu, spazio je neka lica. Bila su ukočena i modra. Jedno je bilo muško a dva ženska: devojčica s paučinastim nitima kose po čelu i starica upalih usta. Muško lice što je ležalo do njega videlo se samo do nosa: nije se znalo šta je na njemu crnje, očni kapci ili slepoočnice, zašiljeni obrmi ili podočnjaci. To lice bilo je gordo.

Dok je Aćim govorio, Fotije se bojavao bola u kolenima: činilo mu se da će mu taj bol iz nogu pokuljati kroz utrobu i preprečiti se u dušniku.

U mrtvačnici nije bilo dugo tiho. Došla je neka starica i stala da nariče kraj Fotija. Ali čovekovo lice bilo je mirno i gordo. Nije mogao videti kako se zaklatila i pala. Polivali su je vodom. Držali su testiju. Došle su neke druge starice i odnele oboje: njega, sedog i gordog, i nju izgrebanu i poluživu. Lice one starice u uglu zadugo je bilo samo. Najzad je odneše neki ozbiljni ljudi bez reči. Uхватili su je za noge i čuperke i bacili na nosila. Kad su je pronosili pored njega, zinula je.

Onda je video kako se neki muškarčić, više dečak no mladić, mota oko devojčice. Bio je dronjav i plakao je. Lice je imao blago a čelo visoko. Ona je gledala s oba oka. Došla je neka žena i stala ga terati. Rekla mu je da će zvati miliciju ako ne ode. Nije poslušao, ostao je kod vrata. Plakao je. Kad mu je rekla da je on kriv za njenu smrt, pobjegao je.

Fotije se seti i Milivoja, kog su iznosili iz mrtvačnice baš u trenutku kad su njega spustili na crni glomazni sto. Milivoje je pisao pesme, nosio ih po redakcijama i pio. I kad nije bio pijan, govorio je da mu nema ravnog u sastavljanju stihova, ali da neće da mu štampaju pesme zato što je najveći.

U sanduku je postajalo sve hladnije i tesnije. Ubrzo su napunili mrtvačnicu. Toliko je bilo leševa da su ih oni ozbiljni ljudi, što nisu govorili, morali ređati po podu kao ribe.

Fotije oseti kako mu daska žulji bedra i laktove. Ljubica je plakala. Čuo ju je samo kad bi se stišalo žagorenje.

Fotije se s mukom prevrnu. Bilo mu je tesno. Ananije se prepirao s fotografom. Fotograf mu viknu na uvo da je hulja, misleći gluv je. Ananije zatrepta. Aćim je čitao govor.

I Fotije se seti. Kad se mrtvačnica ispraznila, tako da su oni ozbiljni ljudi mogli njome koračati ne preskačući mrtve, prišao mu je Aćim. Mirisao je tamjan. Napolju je trubio automobil. Aćim je pogledao oko sebe i tiho ga zapitao da li je gladan. Odgovorio je da jeste, ali da mu glad nije ništa prema žeđi. Aćim mu je šapnuo neka izdrži. Fotije je zapitao da li se čulo po narodu o njegovoj smrti. Aćim je odgovorio da jeste. Zapitao je rade li škole. Aćim je odgovorio da rade, ali da je omladina pogođena. Zainteresovao se ima li crnih zastava po gradu. Aćim je rekao da je sve ispalo bolje no što su se nadali. Aćima je zamenuo Nikifor. Zvonio je tramvaj u blizini i glas mu je bio prigušen nad rakom. Automobil je trubio. Ljudi su govorili oko kovčega. Ubrzo je ostao sam i zapitao se: da li su po Beogradu istakli crne zastave. Zamislio se i sam sebi odgovorio: Crne zastave istaknute su samo na državnim ustanovama.

U stvari, cela stvar počela je kad se rodio ili onog dana kada je doživeo prvo poniženje u dečjoj igri. Niti je mogao se brani, niti da ih moli da ga prestanu tući. A tu je bilo i slabijih i nižih od njega. Ni u dvadeset osmoj, kad je propevao i ponudio prve pesme, nije smeo da se naljuti. Dok je bio dete, govorili su mu da je glavonja, a kad je odrastao, da nije izrastao iz deteta. Proglasili su ga ženom baš kad je gledao u opipljivi trag susetke. Tako je obrukan i prelomljen pre no što je saznao šta je i gde je. Aćim je tvrdio da su mu gaće prazne i da bi trebalo da nosi suknju. Fotije ga je samo gledao. To je bilo prošle godine.

U sanduku je bilo memljivo, činilo mu se da mu oči mreži paučina. Nešto toplo i vlažno, mnogo gušće od njegovog nareckanog daha, prosipalo mu se po licu i očima.

Nisu ga primali na skupove umetnika. Sima je zapretio da će mu uši iščupati ako mu se ne bude sklanjao s puta.

U sanduku je bilo toplo, tako da mu se čelo vlažilo. I ruke su mu bile toliko znojave da su se mogle raspasti. Tog trenutka neki se insekti zavukoše pod sanduk.

Fotije zadrhta. Ko me je više zlostavljao, Aćim ili Nikifor, zapita se i sam sebi odgovori: Ne znam. Opet se zapita: Zašto ih nisam poubijao sve i ja jedini ostao u literaturi. Ta ga misao sledi. Opet pomisli: ako ostanem živ, zapaliću ceo svet i ostati sam, i poteći će od mene novi ljudski rod i to rod dobrih i velikih.

U stvari, najvažnije se dogodilo one večeri u kafanici kod železničke stanice, u onom podrumčiću gde je i usred dana bilo crno i memljivo. Sedeo je u uglu i pio i bojao se da progovori. Prvo su pili neki urednici dok nisu popadali oko stolova. Posle njih odneli su slikare, one bradate đavole što su večito krstarili po gradu i od kafane do kafane s naramcima svojih slika. Odneli su ih na ćebadima. Doleteo je odnekud i Milan i rekao im da su najobičniji pigmeji, beskičmenjaci i priviđenja, koje će jednog dana posuti gasom i zapaliti. Nikifor je grlio Aćima a s njime Ananija. Tada je Aćim rekao: Ti si, Fotije, najgori pisac na svetu, zar ti to nije jasno? Fotije je odgovorio: Jasno mi je, i počeo da drhti.

Pa kako te nije stid da sediš s nama? zapitao je Aćim, namrštio se i viknuo: TI SI NAJGORI. Fotije je poleteo k njemu, zgrabio mu ruku i stao je kvasiti suzama. Tada mu je Aćim opsovao dušu srpsku i srce pesničko. I Nikifor se digao sa stolice. U podrumu je bilo sparno i dim se preplitao sa glasovima, paučinom i pesmom. Fotije je grlio Aćimova kolena, ljubio ih i grcao: ZNAM DA SAM NAJGORI. Dugo je ležao na podu i gledao nečija lica nad sobom. Polivali su ga vodom, sećao se ulubljenog i crnog dna latora. Kelner je imao belu bluzu s rukavima. Aćim je bio ljut i psovao mu je bolesnu i sluznu slovensku dušu. Zadugo posle toga u podrumu nije bilo nikoga sem Nikifora, Aćima i kelnera, koji je bio miran.

U kovčegu se mrak zgušnjavao i utkivao mu se među trepavice. Sto je bio pretrpan čašama i bocama. Sve je mirisalo na rakiju i vino. Činilo mu se da ja sanduk kraći od njega: palčevima nogu grebao je dasku koja se krunila.

Tada je napolju pljuštala kiša. Sećao se da je došao kući pred zoru mokar i blatnjav, i da ga je komšinica videla kad je otključavao vrata svoje jazbine. Na obrazima je video ogrebotine i modrice. Dok je ležao na podu, pružajući nekome ruke i zagrljaj, Aćim ga je udarao vojničkim cokulama. On tog jutra ne bi otišao u svoj stan da mu nisu rekli. Kazali su mu da ide kući i napravi se da je mrtav. Dok ga je Aćim gurao od sebe pijano ponavljajući TI SI NAJGORI, Nikifor je prošaputao: OGLASIĆEMO DA SI UMRO, A KAD BUDEMO HTELI DA TE SPUSTIMO U GROB, TI USTANI — TAKO ĆEŠ OSTATI SLAVAN. U sanduku je bilo sasvim tesno. Pristao je. Najeo se, legao i setio se da mu je kama mirovala u nedrima dok je grlio Aćimova kolena. Kama mu je i sad ležala pod košuljom. On napreže sluh i začu suludo zavijanje fabričkog tornja. Pomisli: Možda oglašavaju građanstvu moju smrt, i mače ruku s čela. Zavijanje je bilo tužno i napuklo i mnogo tiše od ostalih dana. Ananiju se činilo da je zloslutno i da nagoveštava nešto strašno, pogotovu što su se iznad krovova crnele vrane, i kružile povrh sanduka i onih krupnih ptica što su gledale s ograde. Aćim nije čuo zavijanje tornja. On je mislio: šta ću bez šešira? Žena mi neće verovati da ga je vetar odneo. Reći će da sam ga propio.
U PITANJU JE ZVONO I NEMOĆ

Stari Raša i Sima uputiše se Aćimu. Pramen oblaka odvajao se od neba i sam se uvrtao; on se najzad sasvim otkide i zaveza u crni čvor. Išli su barabar s nekom namerom, tako da neveseli Ananije nije znao ko će zauzeti Aćimovo mesto. Ananije u prvi mah pomisli da će to biti stari Raša, jer mu se na licu video veliki grč žalosti. Crni čvor oblaka plovio je lagano. Odjednom obojica stadoše. Ananije zamalo ne pođe da zameni Aćima, koji je završavao govor, kadli odjednom Sima krenu. U rukama nije imao nikakvih hartija, te Ananije zaključiči da govor zna napamet.

Sima stade. Zatim skupi obrve i nakašlja se. Stari Raša osta na mestu ukopan, i u trenutku kad se Sima pope gore, zaboravi govor koji je hteo da održi.

Ljubica je gurlala Ananija. On se vrpeljio i zbunjeno šištao kroz zube da je đavo u ženskom obliku. Milan je bio prislonjen uz neki spomenik. Lice mu je

bilo mlado, ali bledo i upalo. Gladio je bradicu i hteo jednim pogledom da obujmi gomilu.

Sima se opet nakašlja. Lice mu još više poblede. Zvona su zvonila napuklo. Osećao se vetar. On je nosio zvuk za zvukom preko krovova. Zvono je bilo bolesno, to se videlo po zvuku koji je bio nagnjio, i tamno kao zemlja pokraj rake.

Ananije je gledao put zvonika i video otvor u čijoj se svetlosti crnela maljica na vrhu konopca. Jedan mali oblak bio je okrugao kao maslačak; on je lebdeo odmah iznad crkve.

Sima opet stade. On se upravo pobode uz sanduk. Iza njegovih ramena videle su se glave koje su čekale. Nadosile su se nastrešnice, sivali su se golubovi. Toliko je bio dugačak i suv da su ga gledali u ramena i isturena pleća na leđima. On poče ozbiljno:

— Tužni zbore ... danas se rastajemo sa našim vrlim drugom i saradnikom. I samo mi znamo šta gubimo danas, mi koji smo delili s njim poslednju mrvu krvlju zarađenog hleba, mi književnici i umetnici.

Tog trenutka pored Sime obrete se Kokan sa slikarima. Kokan je među njima bio najsuvlji i najtužniji. Ostali su bili umazani bojama i imali su bradice. Kokan zgužva lice nad svojim blokom i stade meriti Simine ruke. Ljubica im reče da je i ona akademski slikar. Kokan joj odgovori da su jedini slikari oni koji su napustili akademiju ili su isterani iz nje, pošto talentima nije mesto u klupama.

— Njegovo delo predstavlja veliki doprinos našoj književnosti. Ono predstavlja čak i datum i preokret. Zato ova smrt znači veliki gubitak za naše narode, za našu kulturu, a najviše za nas stvaraoce, koji u njemu gubimo nezamenljivog druga.

Fotograf kleče na zemlju i kresnu aparatom, uhvativši samo sanduk i Ljubičin smešak pod šeširićem. Sima se malo saže i podiže obrvu, ali fotograf s bereom već se trudio da pohvata likove slikara. Sima nastavi. Nije se znalo šta je crnje: truli i ljuspasti krovovi, sagnjilo lišće između grobova ili nebo u čvorovima.

— Potpuno se slažem s mišljenjem druga Aćima da mi umetnici, mi večiti mučenici, treba da podignemo veliku bunu. Da izvojujemo sebi opstanak i carstvo poezije i hleba. To će doba doći, a kad, to zavisi o nama, o svima nama koji smo danas došli da ispratimo našega druga.

Aćim pogleda oko sebe, pa kad spazi da ga niko ne gleda, odvoji se od gomile. Trava se žutela između grobova, trske su se nagingale jedna drugoj vratovima. On zaobiđe Milana i Kokana koji su šaputali.

Zapitaše ga kuda će. Odgovori im da hoće da obiđe Dobrovićev grob. Milan i Kokan rekoše mu da bi hteli da naslikaju grob velikog slikara. Aćim je šarao očima između grobova i mramora. Trava je bila žuta.

Oni pođoše za njim. Aćim im reče da mu ne trebaju i naduri se. Milan mu preko nečijeg spomenika kaza da je najobičniji pigmej i insekt.

Oni drugi slikari crtali su Ljubicu. Žmirkali su očima, žmirkali, merili i izmicali se, bojeći papir. Ona je ispružala tanki i nabrani vrat i okretala im profil.

Sima je govorio o revoluciji umetnika.

Aćim nastavi traganje za šešrom. Grobove je opasivala kupina. Bilo je tu običnih grobova, ali i onih od dve ili tri stope, onih dečjih bez krstova i bilo kakvih znakova sem trave, mramorja i korova. A video je i krstove, sasvim male, koliko da je krst a ne šiljak.

On je išao i pazio da ga ko ne umotri. Glavu je uvlačio među ramena, usne je razvlačio u bol kao da je žalostan. Ptice su ga gledale. Niti su se plašile njegovog glasa, niti tramvajske zvonjave. Ptice su imale sasvim okrugle i mirne oči. Aćim podiže ruku do lobanje. Ptice ne trepnuše. On ču Simin glas, pomisli na Fotija i poblede.

Milan i Kokan videše kako se Aćim saže. Aćim je držao u rukama neku najobičniju kapu, neki kačketic. On po drugi put prođe pored ptica. Baci preko ograde kačket.

Najzad spazi šešir. Ležao je zaglavljen između groba i ograde. To u stvari nije više bio šešir, već najobičnija krpa, pocepana i blatnjava. Crneo se u kupinovoj lozi kao mala pećina, kao gnezdo. Do raskrojenog oboda mirovala je buba, velika kao početno slovo imena koje je stajalo prilepljeno na kamen spomenika.

Milan i Kokan dugo su posmatrali kako Aćim zuri u šešir. Aćim se opuštenih ruku uz telo uputi natrag gomili. Buba umile u šešir i leže.

Simino lice sve je više bledele. Glas mu se često prekidao. Govorio je:

— Još pre tridesetak godina, kada se javio sa svojim mladićkim stihovima, otkrivajući bol i patnju svoje duše, kritičari su zapazili njegovu izuzetnu darovitost. Otada on stoji u prvim radovima naših naprednih stvaralaca.

Stari Raša pokušavao je da se seti svog zaboravljenog govora, jer je hteo da se popne na zemlju. Fotograf je hvatao kamerom Ljubicu i slikare. Ona im reče da je svaka Fotijeva pesma njoj posvećena.

Ja sam zaista genije, pomisli Fotije. Oduvek sam to bio, samo su me neprijatelji spoticali iz zavisti. Tačno je što Sima kaže. Oduvek sam bio najčudniji, najzagonetniji i najdublji srpski pesnik. Njegoševo delo je već

zastarelo, Branko nema dubine, a Đura je bio poznat kao pijanica. Lud je ovaj Sima, proglašuje me za velikog, a ne zna da ću za koji čas izaći odavde i u očima ljudi ostati veći no što je on. Ja sam zaista najveći, zaključim po stoti put i krv mu se u udovima uzmuti.

Učini mu se da izrasta, da postaje ogroman zajedno sa sandukom i da će sve oko sebe pretvoriti u prah. Ali kad pomače laktove, koji su bili priljubljeni uz dasku, oseti nemoć. Glavu spusti na grudi, rukama stišće slepoočnice u kojima se svrdlila nesvestica. Pomisli kroz bol: čim ustanem, sjatiće se oko mene izdavači i ponuditi mi da štampam sve što sam napisao, postaću poznat u celom svetu. Aćima, Nikifora, i Simu zaklaću i baciti u bunar. Ananije je nesrećan otkad ga znam i posvetiću mu najdužu pesmu. Nahraniću ga i kupiti mu odelo. Poslaću ga u inostranstvo da izleči bolesnu nogu. Od Ljubice ću i dalje bježati i oženiti se onom devojčicom, onom učenicom ...

Oko Ljubice i slikara, koji su završavali njen portret, okupi se gungula. Oblaci su se spuštali. Aćim u rukama nije imao ništa. Milan se smeškao i prezrivo gledao Ljubicu i slikare. Kokan je bio zbunjen i držao je glavu malo nagnutu u stranu. Ljubica pokaza Fotijevu knjižicu i sliku. Brada joj je drhtala, u očima je imala neki čudan, magličast sjaj koji se nije mreškao ni kad se smešila. Toliko je bila mala — a stajala je — da je nisu gledali u oči, već u teme. Tada neko zapodenu razgovor.

— A zna li se od čega je umro?

— Kažu da se poslednje vreme žalio na srce.

— Izgleda da je imao rak.

— Nije imao rak — planu Ljubica.

— Rakija je kriva. Rakija.

Ljubica je gledala unezvereno.

— Priča se da je imao nekakvu kvržicu na kičmi.

— Nije imao kvržicu na kičmi — reče Ljubica.

— I ta mu je kvržica stalno rasla dok nije umro.

Fotije se uznemiri. Zamirisa mu rakija: oseti želju utrobe i usana za njom. Niko na svetu nije mogao popiti više rakije od Sime. Sima je govorio. Ni kad je bio pijan, Ananije nije umeo da se razveseli. On je molio slikare da ga slikaju. U sanduku je bilo sve mračnije. Fotije pomisli kroz nesvesticu: Možda imam kvržicu na kičmi možda imam rak — ja sam strašno bolestan, ja sam sav bolestan — srce mi je slabo srce mi je svrabavo — sav sam truo imaju pravo takav sam uvek bio i imali su pravo da me zlostavljaju — ja sam najobičnija pijanica — ja u stvari nisam živ mrtav sam mrtav sam — ovo što leži u

sanduku nisam ja već moj leš moji ostaci moje rite — a ja sam umro čim sam se juče zaključao i opružio po podu — nisam bio živ ni kad je Aćim sa Nikiforom doneo sanduk i stavio me u njega i sakrio mi lice od sveta — da li sam ikad i postojao postojao je neki drugi čovek pa mi se činilo da sam to ja bio — kad sam živio i šta sam video — ako sam i živio nekad već sam se pretvorio u najobičniju kvržicu u bolest u živu smrt u paučinu — i ta kvržica što leži u sanduku slepa je oslepela je ogluvela je — ta kvržica je pevala pesmice o vrapcima i golubovima i ljubavnim patnjama i cveću — ne ta kvržica nije pisala pesme ona ih je krala prepisivala iz raznih novina i starih pesmarica pa ih prepravljala i preudešavala ali nikad nije uspela da ih štampa sem šest — jesam li još živ jesam li živ šta je ovo i ko je ovo u sanduku ...

— Još je jedan umro od kvržice, prošle nedelje.

— Da, pojavile su se neke kvržice.

— A da nije imao kakvu zarazu?

Ljubica ih je gledala. Zatim povika:

— Nije imao nikakvu zarazu! On je samo mene voleo. Samo mene!

— A što se nije venčao s tobom kad te je voleo?

— Govorio je da nisam dostojna njegovog talenta.

— A zašto si izdržavala celog veka tog lenjivca?

— Živeo je i umro kao čestit. Ne klevetajte mi ga mrtvog!

Neki čovek je značajno mahnuo kažiprstom i ponavljao:

— Zaraza je posredi, kažem vam. Umetnici su obično puni zaraza.

Fotije pomisli kroz mrak. Da li sam pošten da li sam živio pošteno — sad sam mrtav, da li sam umro pošteno — ne, nasilno sam umro, pošteno, nepošteno, pošteno — nisam bio pošten, jer sam celog veka potkradao sve i svašta i tako živio vek ove kvržice u sanduku — krao sam rime od Aćima i Nikifora, od Sime i Ananija, od Branka i Đure, od mnogih drugih — jesam li umro od zaraze, jeste, umro sam od raznih zaraza, išao sam kod Mariške, one Mađarice, kod Milunke, a posle me je bolelo — nisam hteo da uzmem Ljubicu jer sam voleo Kleopatru, onu grčku, celog veka, o njoj sam sanjao i pisao joj pesme i ismevao je — a ti, mala, okamenjena od ljubavi i dobrote i ludila, što stojiš kraj sanduka, beži, beži, beži, jer si uboga, jer si krmeljava, jer si kvržica kao i ja, ti mala i suluda utvaro.

Svi obgomiliše Ljubicu. Nikifor se ukipi uz Aćima. Aćim zakloni uvo šakom ne bi li mu čuo šapat. Oblak što je visio nad sandukom i gomilom bio je crn i moker kao zvuk zvona.

IGRA KRAJA I INSEKATA

- Bojim se — šapnu Nikifor.
- A čega se bojiš? — zapita Aćim.
- Ovoga đavola u sanduku. Što već ne ustaje?
- I ja se to isto pitam.

Oni se razdvojiše. Između njih prepreči se Ananije. Držao je svesku i hteo da se nasmeši. Čekao je. Aćim zabrinuto pogleda Nikifora. Između njih pojavi se Ljubica sa slikarima. Ovaj u sanduku najobičniji je lakrdijaš, pomisli Aćim. Slikari su nosili slike. Svi su bili bradati, samo nijedan nije imao lepšu bradicu od Milana, koji se mrštio na zvuk zvona. Ovaj u sanduku je najobičniji bogalj, koji će nas danas obrukati, pomisli Nikifor. Neki slikari su zavirivali Ljubici u lice pa onda gledali u slike. Drugi su iskosa gledali u Milana i Kokana. Neki nisu gledali nigde. Milanu priđe Branko i dade mu pismo. Branko je bio mali i upalih obraza.

Treći put Ananijevu šaku okvasi kap kiše. On priđe Milanu i reče mu da mu se od svih slikara najviše sviđa, jer je čudan i mračan. Milan mu ne odgovori. Ananije ga zapita da li bi hteo da ga slika. Milan mu odgovori da je najobičniji sakati insekt. Ananije snishodljivo izjavi da ga više ne priznaje za umetnika i da je najčudniji i najmračniji Kokan. Ni Kokan ništa ne reče. Kap kiše okvasi sanduk. Na zemlji je stajao Sima i govorio:

— Ja i on smo jedini koji sa svojom poezijom mogu van granica ove zemlje, jedini koji su veliki i neprolazni. Svi ostali nisu nam ni do kolena. Bili smo nerazdvojni drugovi, mada svet za njega nije znao koliko za mene. I čini mi se da je meni danas najteže.

Stari Raša bio je ljut, to mu se videlo na licu: sve više se primicao zemlji i sanduku jer je hteo da smeni Simu. Ananije je išao za njim. Ljubica je nešto uveravala Milana, koji joj se smešio u bradicu. Opet se odvrze razgovor.

- Da slučajno nije izvršio samoubistvo?
- A zašto bi to učinio baš na vrhuncu slave?
- Veliki pesnici obično tako završavaju.

Oblaci su se jatili i umirivali za kišu, i neki ljudi, gledajući u njih, odoše s groblja pre no što se stari Raša pope na zemlju.

Petar se pojavi sa žitom na poslužavniku. Žito je bilo zašecereno i Ananije se oblizivao. Petar je sličio na Simu, iako nije bio podnapit. On je išao od grupe do grupe i nudio žito. Sima je za to vreme gledao preda se i lagano se klatio nogama. Neki rekoše da ima flašu s rakijom.

Pre no što proguta drugi zalogaj, Ananije stavi kašiku u džep i izgubi se. Petar pogleda oko sebe ne bi li spazio u nekoga kašiku. Ananije je išao fotografu.

Petar glasno potraži kašiku. Čim ču da se pominje kašika, Fotije zadrhta i ohladi se.

— Gde je kašika? — reče Petar.

— Ne znam — odgovori Aćim. — Zar da na današnji dan raspravljamo o kašici?

— Kašika je ukradena, molim lepo — reče Nikifor. — I to znači da se među nama nalazi neki lupež. Neki stari lupež, koji živi od krađa.

— To mora biti neki stari lopov, zaista.

Petar je išao s poslužavnikom. Ljudi su gledali u žito i Petrove ruke.

— Ovamo tu panaiju.

— Šta, zar da obesimo lopova? Zbog kašike?

Ananije dotrča Aćimu i reče mu da se osvrne. Aćim i Nikifor videše nekoliko milicionera. Išli su lagano, iza svog komandira. Nosili su venac na kome je pisalo:

Narodnom književniku — Narodna milicija.

Sima glasno saopšti da dolazi milicija. Fotija obli hladan znoj. Milicioneri su bili različitog uzrasta i izgleda. Samo je jedan od njih bio mali. Fotije ih se uvek bojao, pogotovu danas. Oni uđoše u groblje i uputiše se sanduku. Fotije ču kako neko reče da će se obračunati sa starim lopovom, i oseti strah. Nastavi misao: Doznaće da sam ja lopov i da sam je ja uzeo i izvešće me pred sud, i seti se. To je bilo pre desetak godina, upravo onda kad je o svom trošku izdao zbirčicu stihova. Išao je ulicom, sećao se kroz bunilo. Nebo je bilo mutno tog popodneva. Udario je Nušićevom ulicom i sreo Ananija. Ananije je imao na sebi pohaban crn mantil. Ušli su u radnju da kupe lampu i bravu.

Baš u trenutku kad je Ananije vadio novac iz džepova, trgovac se savio pod tezgu. Ananije je zgrabio kašiku i stavio je u džep. Kupio je bravu i rekao da je isuviše skupa. Trgovac ga je gledao.

Kad su izašli na ulicu, Fotije ga je zapitao zašto je ukrao kašiku. Kašika je bila niklovana. Ananije je odgovorio da ne zna zašto ju je uzeo. Kašika bi bila brzo zaboravljena da Ananije nije svuda proneo vest kako ju je Fotije ukrao. Fotije se isprva branio, zatim je priznao da je lopov. Ali glavno je počelo kad je Ananije raširio glas da je Fotije najveći kleptomani u Beogradu i da je trgovac iz Nušićeve ulice saznao ko je lopov. Fotije se bojao svake senke, čak i svog hoda. I preko dana zaključavao je vrata svoje jazbine. A kad je čuo da je

trgovac potplatio naročite ljude koji će tražiti lopova, potkačio je vrata direktno, skinuo s njih ceduljicu s imenom i zanimanjem. Iskakao je kroz prozor, obično u sumrak, do pekare i krčme. Tako je njegov strah trajao godinama. Kad je išao ulicama, činilo mu se da ga neko prati. Bežao je ponekad čak do periferije. Jutros u mrtvačnici učinilo mu se da ga je neki čovek s brčićima naročito zagledao. To je bilo pre no što je onaj dečak plačući pobjegao od devojčice. Čovek je prišao na prstima i lagano podigao pokrov. Fotije je stisnuo vilice i zažmurio. Čovek je spustio pokrov i udaljio se. Zatim je dugo zagledao ostala lica. Bio se rešio da beži iz mrtvačnice, a zatim i iz Beograda.

Milicioneri opkoliše sanduk i spustiše venac. Čuo im je korake. Osećao je kako se pod njihovim čizmama ugiba i kravi zemlja. Pomisli: To mene traže. Poslao ih onaj trgovac. Podići će poklopac i videće da sam živ. Provešće me kroz Beograd, preko Terazija, i osuditi na robiju. I tamo ću umreti kao pas. Udaviće me robijaši. Svuda će se znati da sam lopov.

— Lopova na vešala! — povika Sima.

Petar je nosio žito ispred sebe. Stari Raša je govorio kako je za revoluciju još rano, ali da ona mora doći. Aćim i Nikifor su se gledali. Ananije i Sima spremali su se da spuste sanduk u zemlju. Podizali su krajeve užeta, pri čemu se poklopac sanduka, koji još nije bio zakovan, pomerao. Žurili su, Ananije više.

Stari Raša završavao je svoj mucavi govor kako su bili nerazdvojni prijatelji i da će biti prvi koji će priložiti novac za spomenik. Ljubica je obletala oko milicionera koji su raspravljali o kašici. Oči su joj se sijale: tek tada se videlo koliko su gnjile i uvele.

Slikari su uveravali milicionere da lopova ne treba obesiti zbog obične kašike. Komandir milicije reče da će na licu mesta obesiti lopova, makar to bio i poznat čovek.

Fotije pomisli kroz strah: Ja sam lopov ja sam najveći lopov svih vremena — jesam li živeo pošteno jesam li nisam — ja sam lopov a Ananije je digao kašiku ali se meni broji on je većito krao sitnice jer nije smeo ništa krupnije — on je krao ljudima iz džepova tabakere šibice maramice — jesam li ja kvržica ili Fotije — ja sam najobičnija rana ja sam najobičniji crv — da li sam ikad postojao kao čovek kao ljudsko biće — glava mi tone u vodu i to pod njom nije jastuk no bara i bolest i krv — ko ovo živi sa mnom u sanduku ko je ovo u meni i pored mene i poda mnom — čije su to ruke u mojim čiji je to vid i mrak u mojim očima — ja sam ukrao kašiku ja sam ukrao sve što su drugi ukrali — Ananije ne boj se milicije mene će obesiti neće tebe jer meni se pišu grehovi svih vas.

Ananije je bio bleđ. Fotije ču komandira milicije koji naredi da se pretresu svi prisutni. Ananiju su drhtali prsti na konopcu; okretao se oko sebe: oграда je bila visoka i na njoj su čučale ptice kao čudni cvetovi; na kapiji stajala su dva milicionera.

Fotije stade da se trese. Ananijevo lice se iskrivi, kao da hoću da se zaplače ili kine. Uhvatiće me, uhvatiće me, pomisli. Fotije napipa dršku noža ispod kožuha. Ona je bila znojava i topla kao krv, kao kašika. Stezao ju je čitav trenutak ne znajući šta drži, običnu kost ili nož koji mu razdire utrobu, iz koje šiklja krv i smrad. Oseti kako mu prsti zaigraše na oštrici. To ga opomenu. Činilo mu se da ta oštrica raste a onda da urasta, njom proboden i krvav. Nož mu je ležao u nedrima.

Ananije jo gledao slikare koji su dizali ruke pred milicionerima. Nije smeo da ispusti konopac, jer je osećao da će izgubiti ravnotežu i skljojati se preko sanduka u raku. Fotije shvati da i revolver ima u nedrima. Video je celu skupinu u ogromnoj šupljini njegove cevi. Skupina se smanjivala, ljudske glave visele su po rubovima šupljine, iz cevi je sukljala vatra, koja mu je palila utrobu. On steže oštricu, s mukom se prevrnu na bok i, sa sumaglicom pred očima, pomokri se.

Ananije cimnu konopac. Sanduk se malo pomeri. Fotije je mirno ležao. Venac pade na zemlju, poklopac se pomeri. Fotije se nije ničega plašio.

Ljubica poče da kriči i moli da ga vidi poslednji put. Fotija nije uznemirivao njen glas. Ona obigra gomilu i priđe sanduku.

Stari Raša nije silazio sa zemlje. Fotografi su čekali da uhvate Fotijev lik. Aćim i Nikifor stajali su kraj sanduka. Ananije nije gledao nikamo, čekao je.

Lišće je lagano padalo s drveća: lepršalo je nad zvucima zvona i sletalo po grobovima. Milicioneri su pipali slikare, koji su odgovarali da nisu lopovi i propalice ako su umetnici.

Pre no što se pljusak zasive povrhu krstova, Ljubica kleknu na zemlju i podiže poklopac. Sličila je na stonogu. Fotografi su čekali. Milicioner je išao prema Ananiju, koji je u oblacima video ogromnu niklovanu kašiku. Ptice su sve gledale. Tvrdo krilci su mileli preko zemlje. I kao da su se uplašili od kiše, zavlačili su se pod sanduk nemilice; Fotije nije hteo ni da mrdne nogom koju su mu grepkali. Aćim i Nikifor stajali su jedan prema drugom, oči u oči. Ljubica nije kričala. Niko nije govorio niti se kretao. Svi su gledali iznad Fotija.

Fotije je bio mrtav. Ležao je malo iskrenut na bok. Glava mu je bila mala, gola i znojava. Bio je umokren.

Milan se prezrivo smešio i mislio da je potrebno videti hiljadu smrti da bi se naslikala jedna, sveopšta, najcrnja i jedina.

Fotije je jednim okom nevino gledao u dasku. Onako zgrčen i mali, sa šakama kojima nije mogao sakriti celo lice, sličio je na insekta.

Kiša je kvasila glasove i zemlju.